

CĂLIN IOAN DUȘE

PĂRINȚII APOSTOLICI, PRIMII TEOLOGI CREȘTINI

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

CĂLIN IOAN DUȘE

•

PĂRINȚII APOSTOLICI,
PRIMII TEOLOGI CREȘTINI

*Publicarea acestei cărți a fost finanțată
prin Fondul de Dezvoltare al Universității Babeș-Bolyai 2024.*

*The publication of this book was supported
by the 2024 Development Fund of the Babeș-Bolyai University.*

CĂLIN IOAN DUȘE

**PĂRINȚII APOSTOLICI,
PRIMII TEOLOGI CREȘTINI**

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2025

Referenți științifici:

Pr. Prof. univ. dr. habil. Alexandru Buzalic

Conf. univ. dr. Marius Telea

**Ilustrație coperta I: *Părinții Bisericii*, o miniatură realizată
în secolul al XI-lea în Rusia Kieveană**

Sursa: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/9f/otsy.jpg>

ISBN 978-606-37-2806-8

© 2025 Autorul volumului. Toate drepturile rezervate. Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace, fără acordul autorului, este interzisă și se pedepsește conform legii.

Universitatea Babeș-Bolyai

Presa Universitară Clujeană

Director: Codruța Săcelean

Str. Hasdeu, nr. 51

400371 Cluj-Napoca, România

Tel./fax: (+40)-264-597.401

E-mail: editura@ubbcluj.ro

<http://www.editura.ubbcluj.ro/>

*Părinților mei,
Ioan și Floarea*

*Fiiței mele,
Dr. Teodora care prin nobila ei misiune contribuie la
alinarea suferințelor sufletești și trupești ale oamenilor*

*Fiului meu,
Ioan*

*Soției mele,
Daniela Teodora,
trecută la cele veșnice în 08.04.2001.*

Tuturor martirilor creștini din secolele I-II

Călin Ioan Dușe (n. 27.01.1971) este Pr. Lector univ. dr. habil. la Facultatea de Teologie Greco-Catolică, Departamentul Oradea din cadrul Universității Babeș-Bolyai Cluj-Napoca.

În anul 2023 a susținut abilitarea la Universitatea din București cu teza: *Importanța studiului Sfinților Părinți pentru teologia contemporană*.

Este conducător de doctorat la Școala Doctorală de Teologie Greco-Catolică și Științe Religioase din cadrul Universității Babeș-Bolyai Cluj-Napoca.

În anul 2003 a obținut titlul de doctor în Teologie, specializarea Patrologie și literatură post-patristică cu teza: *Viața duhovnicească după Sfântul Simeon Noul Teolog și integrarea lui în spiritualitatea răsăriteană*, sub îndrumarea Arhid. Prof. univ. dr. Constantin Voicu.

Membru al Comisiei Naționale de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (CNATDCU), mandatul 2024-2028.

Membru al Asociației Internaționale de Studii Patristice AIEP-IAPS (Association Internationale d'Études Patristiques – International Association of Patristic Studies).

Membru fondator al Centrului de Studii Patristice și Literatură Creștină Antică (CSPLCA) din cadrul Universității Babeș-Bolyai Cluj-Napoca.

Membru fondator al Centrului de Studii și de Cercetare de Frontieră în Teologie (CSCFT), Centre for Frontier Studies and Researches in Theology (CFSRT) al Facultății de Teologie Greco-Catolică din cadrul Universității Babeș-Bolyai Cluj-Napoca.

Cuprins

Lista publicațiilor Pr. Lector univ. dr. habil. Călin Ioan Dușe	9
Cuvânt-înainte	15
Introducere	19
Abrevieri	23
Capitolul I.	
Părinții Apostolici	43
Bibliografie la Capitolul I	55
Capitolul II.	
Didahia/Învățătura celor doisprezece Apostoli.....	63
Bibliografie la Capitolul II.....	91
Capitolul III.	
Sfântul Clement Romanul †101.....	101
Bibliografie la Capitolul III	151
Capitolul IV.	
Sfântul Ignatie Teoforul †107	183
Bibliografie la Capitolul IV	226
Capitolul V.	
Sfântul Policarp al Smirnei 70-156.....	247
Bibliografie la Capitolul V.....	266
Capitolul VI.	
Papias de Ierapole/Hierapolis 60-130 ?.....	283
Bibliografie la Capitolul VI	292
Capitolul VII.	
Epistola/Scrisoarea lui Barnaba	305
Bibliografie la Capitolul VII.....	319

Capitolul VIII.

Păstorul lui Herma 335

Bibliografie la Capitolul VIII..... 354

Capitolul IX.

Epistola/Scrisoarea către Diognet..... 365

Bibliografie la Capitolul IX 381

Concluzii 397

Glosar de termeni ascetici 411

Lista publicațiilor

Pr. Lector univ. dr. habil. Călin Ioan Dușe

Cărți:

1. *Persecuțiile și martirii creștini din secolul I*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2024, pp. 547.
2. *Imperiul Roman și creștinismul în secolul I*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2023, pp. 836.
3. *Imperiul Roman și creștinismul în timpul Sfântului Ignatie Teoforul, Episcopul Antiohiei*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2022, pp. 510.
4. *O minte sănătoasă într-un corp sănătos – Mens sana in corpore sano*, Ediția a doua revăzută și adăugită, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2022, pp. 536.
5. *Imperiul Bizantin de la fondarea sa și până la sfârșitul Dinastiei Macedonene 330-1056*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2021, pp. 725.
6. *O minte sănătoasă într-un corp sănătos – Mens sana in corpore sano*, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2021, pp. 368.
7. *Imperiul Roman și creștinismul în timpul Sfântului Clement Romanul*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2020, pp. 572.
8. *Imperiul Roman și creștinismul în timpul Părinților Apostolici*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2019, pp. 475.
9. *Viața duhovnicească după Sfântul Simeon Noul Teolog și integrarea lui în spiritualitatea răsăriteană*, Editura Logos 94, Oradea, 2007, pp. 254.

Studii:

1. *Apologists, the First Defenders of Christianity*, în: revista: *Teologia*, Nr. 1/2025, pp. 27-46.
2. *The first Christian heresies*, în: Vol. *Creștinismul primelor trei secole*, Simpozionul Internațional Oradea, 18-19 octombrie 2024, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2025, pp. 141-170.
3. *ANTIOCH - THE PEARL OF THE ORIENT*, în: *Analele Universității din Craiova. Istorie*, Anul XXIX, Nr. 1(45)/2024, pp. 7-19.
4. *The Appearance and Spread of Christianity in Antioch*, în: revista *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Catholica Latina*, Nr. 1/2024, pp. 123-146.
5. *Sfântul Simeon Noul Teolog – un model pentru creștinii de azi*, în: revista *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Graeco-Catholica Varadiensis*, Nr. 1-2/2023-2024, pp. 107-142.
6. *Persecutions and the first martyrs*, în: Vol. *Istoria și viitorul unei Biserici – reflecții la 75 de ani de la intrarea în catacombe a BRU*, Simpozionul Internațional Oradea, 12-14 octombrie 2023, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2023, pp. 136-153.
7. *EASTERN MONASTICISM FROM ITS INCEPTION UNTIL THE 10TH CENTURY* în: *Analele Universității din Craiova. Istorie*, Anul XXVII, Nr. 2(42)/2022, pp. 7-20.
8. *Saint Ignatius Theophorus, Bishop of Antioch, a Model Martyr*, în: Vol. *Martirii – reconciliere și unitate* Simpozionul Internațional Oradea, 13-15 octombrie 2022, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2022, pp. 206-230.
9. *The religious politics of the Byzantine Emperors in the 4th-9th centuries*, în: revista *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Catholica Latina*, Nr. 1/2022, pp. 71-93.
10. *The Renaissance of Byzantium during the Macedonian Dynasty 867-1056*, în: revista *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Catholica Latina*, Nr. 2/2021, pp. 53-76.
11. *Roman Philosophy*, în: revista *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Graeco-Catholica Varadiensis*, Nr. 1-2/2021-2022, pp. 95-110.

12. *Fotie, Simeon Metafrastul/ Logofătul, Simeon Noul Teolog și Mihail Psellos, personalități reprezentative ale culturii și spiritualității bizantine.* în: Vol. *Luminile românești toleranță și afirmare identitară în Transilvania sec. XVIII-XIX și în Europa de astăzi*, Simpozionul Internațional Oradea, 7-9 octombrie 2021, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2021, pp. 137-175.
13. *The evolution of the Byzantine Empire after the death of Emperor Constantine the Great until the tenth century*, în: revista *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Catholica Latina*, Nr. 1/2021, pp. 5-26.
14. *San Clemente Romano un modello di padre spirituale*, în: Vol. *Eclesiologia azi – sensul unei lumi în criză*, Simpozionul Internațional Oradea, 8-10 octombrie 2020, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2020, pp. 147-181.
15. *L'aparizione e la diffusione del cristianesimo a Roma*, în: revista *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Catholica*, Nr. 1-2/2020, pp. 65-90.
16. *The Didache of the first textbook for Christian education*, în: Vol. *Universitatea Babeș-Bolyai la o sută de ani - trecut, prezent și viitor*, Simpozionul Internațional Oradea, 10-13 octombrie 2019, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2019, pp. 123-160.
17. *Seneca, Quintilian, and Pliny the Younger, Exceptional Personalities of Roman Culture from the 1st Century AD*, în: revista *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Graeco-Catholica Varadiensis*, Nr. 1-2/2018-2019, pp. 125-144.
18. *Sfântul Vasile cel Mare, un precursor al învățământului modern*, în: Vol. *Sapientia et Scientia Theologica: In honorem Renzo Lavatori per l'80 genetliaco/ prefazione di Sua Eccellenza Rev. ma Virgil Bercea; a cura di Anton Rus e Alberto Castaldini*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca 2018, pp. 186-211.
19. *Il contributo dello impero romano allo sviluppo dello spirito europeo*, în: Vol. *Identitate națională și spirit european*, Simpozionul Internațional Oradea, 11-13 octombrie 2018, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2018, pp. 121-147.
20. *San Basilio il Grande un modello di educazione e cultura*, în: Vol. *Educație și cultură Seminarul Greco-Catolic Oradea-225 de ani de existență*, Simpozionul Internațional Oradea, 11-14 octombrie 2017, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2017, pp. 108-124.

21. *Teologia Cristologica dei Padri Apostolici*, în: Vol. *Spe Salvi – credința, încrederea și speranța: istorie și prognoze*, Simpozionul Internațional Oradea, 6-8 octombrie 2017, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2017, pp. 44-52.
22. *L'importance de la famille dans les écrits des Pères cappadociens*, în: Vol. *Familia creștină Fundamente antropologice, iubire și sexualitate în celibat și căsătorie*, Simpozionul Internațional Oradea, 8-10 octombrie 2016, coordonator, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2016, pp. 105-118.
23. *Demnitatea umană și afectarea ei în era globalizării* în: revista *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Graeco-Catholica Varadiensis*, Nr. 1-2/2016, pp. 19-29.
24. *Omilia către tineri a Sfântului Vasile cel Mare-un model de educație și cultură* în: revista: *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Graeco-Catholica Varadiensis*, Nr. 1-2/2016, pp. 31-47.
25. *Euharistia Sfântului Simeon Noul Teolog*, în: Vol. *Biserică și Societate*, Simpozionul Internațional Oradea, 29-31 octombrie 2014, coordonator, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2015, pp. 389-396.
26. *Împăratul Constantin cel Mare – piatră de temelie în promovarea și apărarea creștinismului*, în: Vol. *Epoca, personalitatea și contribuția împăratului Constantin cel Mare la libertatea și consolidarea Bisericii creștine*, Simpozionul Internațional Oradea, 23-24 mai 2014, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2014, pp. 286-315.
27. *Aniversarea unui profesor de teologie*, în: revista *Altarul Banatului*, Nr. 1-3/2014, pp. 151-171.
28. *Părinții Apostolici*, în: revista *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Graeco-Catholica Varadiensis*, Nr. 1-2/2014, pp. 123-130.
29. *Importanța scrierilor Sfântului Simeon Noul Teolog*, în: revista *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Graeco-Catholica Varadiensis*, Nr. 1-2/2014, pp. 131-140.
30. *Constantin cel Mare și creștinismul*, în: Vol. *Secularizarea și Europa contemporană – particularitățile Europei Centrale și de Est*, Simpozionul Internațional Oradea, 4-5 martie 2011, coordonator științific, Editura Galaxia Gutenberg, 2013, pp. 87-101.

31. *Rugăciunea în tradiția bizantină, un răspuns la secularizarea contemporană*, în: revista *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Graeco-Catholica Varadiensis*, Nr. 1-2/2013, pp. 67-76.
32. *Importanța familiei în scrierile Sfinților Vasile cel Mare și Grigore din Nazianz*, în: Vol. *Teologie și spiritualitate în operele Sfinților Vasile cel Mare și Grigore din Nazianz*, Simpozionul Internațional Oradea, 28-30 aprilie 2009, coordonator științific, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2013, pp. 122-132.
33. *Imperiul Bizantin în timpul dinastiei Macedonenilor*, în: Vol. *In Memoriam Liviu Borcea (1936-2006) dascăl și istoric*, coordonator Pavel Cherescu, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2011, pp. 292-305.
34. *Viața Sfântului Vasile cel Mare un model pentru tinerii de azi*, în: Vol. *Biserica în lumea contemporană Gaudium et Spes*, Simpozionul Internațional Oradea, 3-4 aprilie 2008, coordonator științific, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2008, pp. 117-132.
35. *Sfântul Simeon Noul Teolog în spiritualitatea răsăriteană*, în: Vol. *230 de ani de la Înființarea Eparhiei Române Unite de Oradea Mare – trecut, prezent și viitor*, Simpozionul Internațional Oradea, 9-11 mai, 2007, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2008, pp. 121-139.
36. *Importanța virtuților pentru dobândirea mântuirii, în viața și opera Sfântului Simeon Noul Teolog*, în: Vol. *Tradiție și modernitate în societatea românească în noul context creat de aderarea la Uniunea Europeană*, Simpozionul Internațional Oradea, 9-10 octombrie 2007, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2007, pp. 346-362.
37. *Virtutea milosteniei în opera Sfântului Ioan Gură de Aur*, în: Vol. *Teologie și Societate în opera Sfântului Ioan Gură de Aur la 1600 de ani de la intrarea sa în veșnicie*, Simpozionul Internațional Oradea, 22-23 mai 2007, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2007, pp. 262-276.
38. *Conflictul Sfântului Simeon Noul Teolog cu Sinclul Ștefan*, în: revista *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Greco-Catholica Varadiensis*, Nr. 2/2007, pp. 75-82.
39. *Sfântul Ioan Gură de Aur propovăduitor al milosteniei*, în: revista: *Teologia*, Nr. 2/2007, pp. 136-163.

40. *Exilul Sfântului Simeon Noul Teolog și ultima parte a vieții sale*, în: revista *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Greco-Catholica Varadiensis*, Nr. 1/2007, pp. 83-89.
41. *Asceza la Sfântul Grigorie de Nyssa*, în: revista *Orizonturi Teologice*, Nr. 1-2/2005, pp. 175-187.
42. *Concepția Sfântului Grigorie de Nyssa despre păcat*, în: revista *Orizonturi Teologice*, Nr. 3-4/2004, pp. 78-87.
43. *Integrarea Sfântului Simeon Noul Teolog în spiritualitatea răsăriteană*, în: revista *Orizonturi Teologice*, Volum omagial, 2001, pp. 140-145.
44. *Desăvârșirea creștină la Sfântul Ioan Gură de Aur*, în: revista *Orizonturi Teologice*, Nr. 4/2001, pp. 95-104.
45. *Asceza în primele veacuri ale creștinismului*, în: revista *Orizonturi Teologice*, Nr. 3/2001, pp. 87-101.
46. *Despătimirea și lucrarea Sfântului Duh*, în: revista *Orizonturi Teologice*, Nr. 2/2001 pp. 125-133.
47. *Îndumnezeirea după Sfântul Simeon Noul Teolog*, în: revista: *Teologia*, Nr. 2/2001, pp. 81-104.
48. *Taina Sfintei Spovedanii la Sfântul Simeon Noul Teolog*, în: revista *Orizonturi Teologice*, Nr. 1/2001, pp. 104-115.
49. *Vederea luminii dumnezeiești după Sfântul Simeon Noul Teolog*, în: revista *Teologia*, Nr. 4/2000, pp. 102-121.
50. *Taina Sfântului Botez la Sfântul Simeon Noul Teolog*, în: revista *Orizonturi Teologice*, Nr. 3/2000, pp. 164-172.
51. *Bizanțul în timpul Sf. Simeon Noul Teolog*, în: revista *Orizonturi Teologice*, Nr. 1/2000, pp. 138-158.
52. *Viața duhovnicească după Sf. Simeon Noul Teolog*, în: revista *Credința Ortodoxă*, Nr. 2/1999, pp. 144-162.

Cuvânt înainte

După ziua Rusaliilor, în care Spiritul Sfânt se revarsă în istorie inițiind Epoca Bisericii, începe marea epopee a creștinismului, care aduce mântuirea lui Hristos tuturor neamurilor, inculcând valorile Evangheliei până la marginile lumii. Prima misiune apostolică este propovăduirea adevărului mântuitor, care constă în misterul pascal al patimii, morții și învierii Domnului nostru Isus Hristos. Conținutul doctrinar al acestei propovăduiri incipiente ne oferă o teologie kerygmatică, trăită cu efervescența primelor comunități creștine, în așteptarea venirii iminente a Parusiei, într-o lume decadentă care își pierdea treptat consistența și se îndrepta inevitabil spre căderea Imperiului Roman și instaurarea unei *societas christiana* în siajul căreia se va desfășura evoluția culturală a Europei și a restului lumii pentru două milenii.

Studiind literatura creștină a primelor secole aprofundăm cele mai vechi surse ale credinței noastre. La începuturi avem mărturia directă a Sfinților Apostoli, care au fost martori direcți ai vieții lui Hristos și au cunoscut primele zile după nașterea Bisericii. O sursă valoroasă de informații despre creștinismul antic sunt scrierile Părinților Bisericii. Istoria ne vorbește despre o generație misterioasă de scriitori creștini timpurii, învăluiți în obscuritatea trecutului îndepărtat, dar vii în conștiința Bisericii, care îi consemnează în Sinaxarele de pretutindeni, autori cunoscuți sub numele de „Părinți Apostolici”.

În secolul al XVII-lea, patrologul francez Jean-Baptiste Cotelier (1629-1686) publica lucrarea *Patres aevi apostolici* (Părinții epocii apostolice), care includea o selecție a celor mai vechi scrieri creștine – lucrări ale Sfinților Clement, Ignațiu al Antiohiei și Policarp al Smirnei, „Păstorul lui Hermas” și o Epistolă a lui Barnaba. De la publicarea operei lui Cotelier, facem referire la cea mai veche generație de Părinți ai Bisericii numindu-i „Părinți Apostolici”. Această denumire subliniază faptul că Părinții Apostolici au avut contact personal cu Sfinții Apostoli sau cu ucenicii lor direcți, fapt la care ei înșiși se referă în mod repetat în scrierile lor și ne dau reperele orthodoxiei doctrinare în fața tendințelor eretice.

Studiul patristicii, atât sub aspectul literaturii creștine cât mai ales prin teologia patristică a gânditorilor Greci sau Latini, care dezvoltă ulterior teologia primelor secole în complementaritatea sensibilităților spirituale și a problematicilor ecleziale din Apus sau Răsărit, este necesar formării oricărui teolog. Pe linia teologiei academice, lucrarea de față completează volumele publicate deja pentru cititorii de limbă română și continuă proiectul editorial al Pr. Lector univ. dr. habil. Călin Ioan Dușe, concretizat prin prezentarea diacronică a Părinților Bisericii, a operei lor, dar și a contextului istoric, geopolitic, cultural și spiritual al timpului.

Bazele teologiei patristice sunt necesare dialogului ecumenic și permit reîntoarcerea la claritatea recepției primare a mesajului mântuitor revelat în Isus Hristos. Papa Benedict al XVI-lea, adresându-se Comisiei Teologice Internaționale spunea: *„Punctul de plecare al oricărei teologii creștine este primirea acestei Revelații divine: primirea personală a Cuvântului făcut trup, ascultarea Cuvântului lui Dumnezeu în Scriptură. Pe această bază de*

plecare, teologia ajută înțelegerea credincioasă a credinței și transmiterea ei. Toată istoria Bisericii arată însă că recunoașterea punctului de plecare nu este suficientă pentru a ajunge la unitatea în credință. Orice lectură a Bibliei se situează în mod necesar într-un precis context de lectură și unicul context în care cel ce crede poate să fie în comuniune deplină cu Hristos este Biserica și Tradiția sa vie. Trebuie să trăim mereu din nou experiența primilor discipoli, care erau stăruitori în învățătura apostolilor și în comuniunea fraternă, la frângerea pâinii și la rugăciune (F. Ap. 2, 42)... Este important de amintit că teologia catolică, mereu atentă la legătura dintre credință și rațiune, a avut un rol istoric în nașterea Universității. O teologie cu adevărat catolică având cele două mișcări, „intellectus quaerens fidem et fide quaerens intellectum” este astăzi mai mult ca oricând necesară pentru a face posibilă o simfonie a științelor și pentru a evita derivatele violente ale unei religiozități, care se opune rațiunii și ale unei rațiuni, care se opune religiei”¹.

În această deschidere ecumenică și în spiritul teologiei universitare care se adresează Bisericii în universalitatea unității în diversitate prin care se manifestă Biserica al cărui cap este Hristos, lectura prezentului volum ne introduce în tainele gândirii primilor teologi creștini și întărește bazele credinței noastre.

Pr. Prof. univ. dr. habil. Alexandru Buzalic

¹ Discursul Sfântului Părinte Papa Benedict al XVI-lea la audiența acordată membrilor Comisiei Teologice Internaționale, Vatican, 2 decembrie 2011. https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/ro/speeches/2011/december/documents/hf_ben-xvi_spe_20111202_comm-teologica.html

Introducere

Cartea de față *Părinții Apostolici, primii teologi creștini* are menirea de a-i prezenta pe cei care au pus bazele teologiei creștine. Apariția acestei cărți vine ca o continuare a proiectelor de cercetare, prin care am dorit să-i aduc în actualitate pe cei care au fost contemporani cu Sfinții Apostoli, sau cu ultima parte a vieții lor. Această carte vine ca o încoronare a publicațiilor apărute în anii anteriori la Editura Presa Universitară Clujeană: *Imperiul Roman și creștinismul în timpul Părinților Apostolici*, 2019, pp. 475, *Imperiul Roman și creștinismul în timpul Sfântului Clement Romanul*, 2020, pp. 572, *Imperiul Roman și creștinismul în timpul Sfântului Ignatie Teoforul*, *Episcopul Antiohiei*, 2022, pp. 510, *O minte sănătoasă într-un corp sănătos - Mens sana in corpore sano*, Ediția a doua revăzută și adăugită, 2022, pp. 536, *Imperiul Roman și creștinismul în secolul I*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2023, pp. 836. Cărțile, dar și articolele care au fost publicate în anii anteriori, în revistele de specialitate, au stat la baza acestei cărți. Informațiile folosite din ele, vor fi regăsite de către cititori în notele de subsol și în bibliografie. Prezenta lucrare are menirea de a aduce în actualitate relația dintre Imperiul Roman, dezvoltarea Bisericii primare, începuturile creștinismului și a fundamentelor patristicii. În același timp, ea deschide o perspectivă de cercetare pentru viitorii doctoranzi, dar și pentru cei ce vor dori să-i aprofundeze și să-i aducă în actualitate pe Părinții Apostolici, despre care s-a scris mai puțin de către teologii din România.

Cartea începe cu o prezentare generală a Părinților Apostolici, scoțând în evidență profilul teologic și spiritual al celor care au fost primii teologi ai creștinismului. În introducere, este prezentat contextul apariției scrierilor Părinților Apostolici, legăturile vii dintre comunitățile apostolice și primele forme de reflecție teologică.

Urmează capitole dedicate principalelor personalități și texte ale epocii: *Didahia/Învățătura celor doisprezece Apostoli*, o scriere contemporană cu Evangheliile sinoptice și epistolele pauline. Această scriere este prima sinteză normativă de viață și disciplină creștină.

Cartea continuă cu prezentarea *Sfântului Clement Romanul*, care a fost ucenicul Sfinților Apostoli Petru și Pavel. Alături de aceștia, el a contribuit la organizarea și consolidarea creștinismului la Roma. Sfântul Clement Romanul este al treilea episcop/papă al Romei (92-101), după Sfântul Apostol Petru (42/64-67), Lin/Linos/Linus (67-78) și Anaclet/Clet/Cletus (79-91). Prin viața și activitatea sa, Sfântul Clement Romanul este model de autoritate eclezială, dar și un teolog al unității.

Din a doua jumătate a secolului I, creștinismul antiohian este dominat de puternica personalitate a *Sfântului Ignatie Teoforul*. Potrivit Tradiției, el a fost copilul pe care Mântuitorul Isus Hristos l-a luat în brațe și l-a prezentat Sfinților Apostoli ca și model de smerenie: „*Deci cine se va smeri pe sine ca pruncul acesta, acela este cel mai mare în împărăția cerurilor. Și cine va primi un prunc ca acesta în numele Meu, pe Mine Mă primește*” (Mt. 18, 4-5). Sfântul Ignatie Teoforul a păstorit ca și episcop al Antiohiei între anii 68/75? și 107, când a primit martiriul în Colosseum, la 20 decembrie, fiind aruncat la fiarele sălbatice. El este un martir al credinței, dar și teolog al comuniunii.

Sfântul Policarp al Smirnei (70-156) este ucenicul Sfântului Apostol și Evanghelist Ioan († 100), iar prin viața, activitatea și martiriul său, el a reprezentat un model pentru generațiile următoare. În același timp, Sfântul Policarp al Smirnei este un simbol al continuității apostolice.

Papias de Ierapole/Hierapolis (60-130 ?), ucenicul Sfântului Apostol și Evanghelist Ioan, este primul exeget creștin, dar și un mărturisitor al tradiției orale. El a fost preocupat de grija pentru adevărurile faptelor reale, fiind animat de dragostea față de tradiția apostolică.

Epistola/Scrisoarea lui Barnaba ne oferă o imagine clară despre învățământul exclusiv verbal din acea epocă. Această scriere cuprinde documente frumoase și folositoare învățături morale, iar pentru aceasta, ea a fost prețuită și mult citită de către creștini.

Păstorul lui Herma este o scriere originală, fiind una dintre lucrările care reprezintă un interes deosebit pentru istoria literaturii creștine. Pe lângă faptul că este un important tratat de morală creștină, cu o valoare literară, scrierea este importantă și din punct de vedere istoric, deoarece în ea avem importante informații din cadru Bisericii romane primare. De asemenea, *Păstorul lui Herma* este expresia unei spiritualități etice și mistice.

În *Epistola/Scrisoarea către Diognet* avem un document excepțional al dialogului dintre Biserică și lumea elenistică. Din punct de vedere doctrinar, această scriere este bogată în adevăruri de credință, fiind un tezaur dogmatic creștin.

Prin scrierile și viața lor, Părinții Apostolici au făcut trecerea de la perioada apostolică și cea a Noului Testament, la perioada Apologetilor creștini. Părinții Apostolici au pus bazele teologiei creștine, care va fi continuată și aprofundată de către Apologetii creștini, dar mai ales de către Sfinții Părinți din secolele următoare.

Concluziile scot în evidență importanța teologiei Părinților Apostolici, cei care au pus bazele teologiei din primele două secole ale creștinismului. Anexa are menirea de a-i familiariza, dar și de a-i ajuta pe cititori să înțeleagă termenii ascetici. De asemenea, fotografiile le facilitează cititorilor vizualizarea subiectelor tratate, în sens pedagogic, trimițându-i spre o mai precisă încadrare a temei dezbătute.

Cartea de față este o lucrare de sinteză, care le oferă studenților, masteranzilor, dar și doctoranzilor o introducere într-o tematică deosebit de importantă, aceea a vieții, a scrierilor și a teologiei Părinților Apostolici. De asemenea, ea se adresează celor care sunt pasionați de istoria răspândirii și dezvoltării creștinismului în secolele I-II, din perioada Părinților Apostolici. Pentru cei care doresc să aprofundeze aceste subiecte, la sfârșitul fiecărui capitol vor putea studia o bibliografie destul de bogată în limba română, dar și în alte limbi.

Cu speranța că această carte va aduce o contribuție importantă la tot ceea ce a însemnat perioada Părinților Apostolici pentru dezvoltarea teologiei și vieții creștine din zorile ființei sale, le urez cititorilor o lectură plăcută!

În încheiere, mulțumesc Atotputernicului și Milostivului Dumnezeu, dar și celor care, în diferite moduri, m-au ajutat la apariția acestei cărți. Mulțumirile mele se îndreaptă către Pr. Prof. univ. dr. habil. Alexandru Buzalic și Conf. univ. dr. Marius Telea, referenții științifici ai acestei cărți.

De asemenea, doresc să aduc calde mulțumiri ostenitorilor de la Editura Presa Universitară Clujeană, în special doamnei director Codruța Săcelean și domnului Vasile Moraru, pentru colaborarea și sprijinul din acești ani, în care am reușit să publicăm opt cărți.

Abrevieri

AAB	Abhandlungen, Academia de Berlín. Phil.-hist. Klasse, 1815ss.
AAM	Anzeiger der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1864 ss.
AAT	Atti della Accademia delle Scienze di Torino, Classe di Scienze morali, storiche e filologiche, Torino.
AB	Analecta Bollandiana, Bruxelles.
ABan	Revista Altarul Banatului, Timișoara.
AC	Antike und Christentum (J. Dölger) 1929-1950, Münster in Westfalen.
ACL	L'Antiquité Classique, Louvain.
ACO	Acta Conciliorum Oecumenicorum, ed. por E. Schwartz, Berlin, 1914ss.
ACW	Ancient Christian Writers, edit. J. Quasten and J.C. Plumbe, Westminster Md.
AE	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς, Αθήνα.
AEHEH	Annuaire de l'École Pratique des Hautes Études, IV ^e section, sciences historiques et philosophiques, Paris.
AER	American Ecclesiastical Review, Washington.
AFL	Annuaire de l'École Pratique des Hautes Études, IV ^e section, sciences historiques et philosophiques, Paris.
AFLNice	Annales de la Faculté des Lettres et Sciences Humaines de Nice, Nice.
AFTASS	Anuarul Facultății de Teologie „Andrei Șaguna”, Sibiu.
AGP	Archiv für Geschichte der Philosophie, Berlín, 1889-1932.
AGWG	Abhandlungen der Gesellschaft der Wissenschaften, Göttingen.
AHD	Archives d'histoire doctrinale et littéraire, Paris, 1926ss.

- AIPh Annuaire de l'Institut de philologie et d'histoire orientales et slaves. Paris-Bruxelles, 1932ss.
- AJA American Journal of Archaeology, Princeton, 1885ss.
- AJPh American Journal of Philology, Baltimore, 1880ss.
- AKK Archiv für katholisches Kirchenrecht, Mainz, 1857ss.
- AL Acta Lingüistica, Copenhagen.
- ALMA Archivum latinitatis medii aevi (Bulletin du Cange), Paris-Bruxelles, 1924ss.
- ALW Archiv für Liturgiewissenschaft, Regensburg.
- ANAF Ante-Nicene Fathers, Buffalo-New York.
- Ang Angelicum, Roma, 1924ss.
- ANL Ante-Nicene Christian Library, Edinburgh.
- Ant Antonianum, Roma, 1926ss.
- AnThA L'Année Théologique Augustinienne, Paris.
- AOAW Anzeiger der Österreichischen Akademie der Wissenschaften in Wien, Philos.-hist. Klasse, Wien.
- APF Archiv für Papyrusforschung, Leipzig, 1901ss.
- Aph Archives de Philosophie, Paris.
- AR Archivum Romanicum, Firenze.
- AR Revista Altarul Reîntregirii, Alba Iulia.
- ArOr Arhiv Orientálni, Praga.
- ARW Archiv für Religionswissenschaft, Berlín-Leipzig, 1898ss.
- ASH Ac Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest.
- ASS Acta Sanctorum, es. por los Bolandistas, Antwerp y Bruselas, 1634ss.
- AST Analecta Sacra Tarraconensis, Barcelona, 1925ss.
- AT Année théologique, Paris.
- ATG Archivo Teológico Granadino, Granada, 1938ss.
- ATR Anglican Theological Review, New York.
- AtTor Atti dell' Accademia delle Scienze di Torino, Torino.
- Aug Augustiniana, Louvain, 1951ss.
- AugMag Augustinus Magister, Congrès International augustinien, Paris, 21-24 septembre 1954. Vol. I e 2: Comunicazioni; vol. 3: Atti. Paris, 1954-1955.

AUS	Annali dell' Instituto Italiano per gli Studi Storici, Napoli.
BAB	Bulletin de la Classe des Lettres de l' Académie Royale de Belgique, Bruxelles.
BAC	Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, 1945ss.
BAGB	Bulletin de l' Association G. Budé, París.
BALAC	Bulletin d' ancienne littérature et d' archéologie chrétienne, París.
BAPC	Bulletin of the Polish Academy, Krakow.
Bazma	Ep (Polyhistor) Journal of the Mechitarista, Venecia, 1843ss.
BBi	Bulletin of the Byzantine Institute, Boston.
BBR	Bulletin de l' Institut historique belge de Rome.
BCC	Biblioteca Clásica del Catolicismo, Madrid.
BEHE	Bibliothèque de l' École des Hautes Études, París.
Bess	Bessarione, Roma, 1896ss.
BEΠ	Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Εκκλησιαστικῶν Συγγραφέων (editatä de: Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Εκκλησίας τῆς Ἑλλάδος), Ἀθήνα, 1955 ἔ.urm.
BFC	Bollettino di Filologia Classica, Torino.
BFTh	Beiträge zur Förderung der Theologie, Gütersloh.
BGDS	Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache.
BHM	Bulletin of the History of Medicine, Baltimore.
BHTh	Beiträge zur historischen Theologie, Tübingen, 1929ss.
Bibl	Biblica, Roma, 1920ss.
BICS	Bulletin of the Institute of Classical Studies of the University of London.
BiNJ	Bijdragen van de Philosophische en Theologische Faculteiten der Nederlandsche Jezüeten, Roermond-Maastricht, 1938ss.
BiZ	Biblische Zeitschrift, Paderborn-Freiburg 1903-1939, 1957ss.
BJ	Bursianis Jahresbericht über die Fortschritte der klassischen Altertumswissenschaft, Leipzig.
BJR	Bulletin of John Rylands Library, Manchester.
BKP	Beiträge zur klassischen Philologie, Mannheim.
BKV	Bibliothek der Kirchenväter, Kempten und München.

- BKV' Bibliotek der Kirchengäter, ed. O. Bardenhewer, T. Schermann, C. Weyman, Kempten und München, 1911ss.
- BKV'' Bibliothek der Kirchengäter, Zweite Reihe, ed. por O. Bardenhewer, J. Zellinger, J. Martin, München, 1932ss.
- BLE Bulletin de littérature ecclésiastique, Toulouse.
- BM Benediktinische Monatsschrift, Beuron, 1919ss.
- BNJ Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, Athen.
- BOR Biserica Ortodoxă Română, București.
- BoS Bogoslovska Scotra, Zagreb, 1912ss.
- BoZ Bonner Zeitschrift für Theologie und Seelsorge, Düsseldorf, 1925ss.
- BPEC Bollettino del Comitato per la preparazione dell'Edizione nazionale dei Classici greci e latini, Roma.
- BTAM Bulletin de Théologie Ancienne et Médiévale, Louvain, 1929ss.
- BV Bogoslvni Vestnik, Lubiana, 1921ss.
- BVM Bologolovskij Vestnik, Mosca, 1892ss.
- ByF Byzantinische Forschungen.
- BYZ Byzantion, Bruxelles.
- BZ Byzantinische Zeitschrift, Leipzig-München.
- CBQ The Catholic Biblical Quarterly, Washington.
- CC Civiltà Cattolica, Roma.
- CCL Corpus Christianorum Series Latina, Turnhout, Paris.
- CD La Ciudad de Dios, Madrid, 1891ss.
- CDA Godisnik na Duchovna Akademia, Sofia.
- CE The Catholic Encyclopedia, New York, 1907-1914; Supl. 1922.
- CH Church History, Chicago.
- Ch Das Konzil von Chalkedon, Geschichte und Gegenwart, ed. por A. Grillmeier y H. Bacht.
- CHR The Catholic Historical Review, Washington DC.
- CJ Classical Journal, Chicago.
- CM Classica et Mediaevalia, Kopenhagen.
- CO Revista Credința Ortodoxă, Alba Iulia.
- Col Colecția

CPh	Classical Philology, Chicago.
CPS	Corona Patrum Salesiana, Turín.
CPT	Cambridge Patristic Texts.
CQ	Classical Quarterly, London-Oxford.
CQR	The Church Quarterly Review, London.
CR	The Classical Review, London-Oxford.
CRAI	Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris.
CRI	Comptes-rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres, Paris.
CSCO	Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, Paris.
CSEL	Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, Wien.
CSHB	Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonn, 1828-1897.
CTh	Collectanea Theologica, Lwow, 1920ss.
d.Hr.	după Hristos.
DA	Dissertation Abstracts. Ann Arbor, Michigan.
DAC	Dictionary of the Apostolic Church, ed. por J. Hastings, Edinburgh, 1915-1918.
DAL	Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie, Paris.
DAp	Dictionnaire Apologétique, ed. por A. d'Alés, Paris, 1925ss, 4.8 ed.
DB	Dictionnaire de la Bible, ed. por F. Vigouroux, Paris, 1895-1912; Supl. 1926ss.
DCA	Dictionary of Christian Antiquities, ed. por W. Smith y S. Cheetham, London, 1875-1880, 2 vols.
DCB	Dictionary of Christian Biography, Literature, Sects and Doctrines, ed. por W. Smith y H. Wace, London, 1877-1887, 4 Vol.
DCS	Die Griechischen Christlichen Schriftsteller, Berlin.
DDC	Dictionnaire de droit canonique, ed. por V. Villien, E. Magnin, R. Naz. Paris, 1924ss.
DECA	Dictionnaire encyclopédique du christianisme ancien, Angelo di Berardino, François Vial, 2 Vol., Ed. du Cerf, Paris, 1990.

- DHC Documents Illustrative of the History of the Church, ed. por B. J. Kidd, London, 1938, 2 Vol.
- DHG Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastique, ed. por A. Baudrillart, Paris, 1912ss.
- DLZ Deutsche Literaturzeitung für Kritik der internationalen Wissenschaft, Berlin, 1880ss.
- Würzburg, I (1951), II (1953), III (1954).
- ΔΙΕΕ Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα.
- ΔΜΒ Δελτίον Βιβλικῶν Μελετῶν, Ἀθήνα.
- DOP Dumbarton Oaks Papers, Cambridge (Mass.), 1941ss.
- DOS Dumbarton Oaks Studies, Cambridge (Mass.), 1950ss.
- DR Downside Review, Downside Abbey (Bath).
- DSp Dictionnaire de spiritualité, Paris, 1932-1995.
- DSt Dominican Studies, Oxford, 1948ss.
- DT Divus Thomas, Fribourg, 1914ss.
- DTC Dictionnaire de Théologie Catholique, ed. por A. Vacant, E. Mangenot y E. Amann, Paris, 1927.
- DTP Divus Thomas, Piacenza, 1880ss.
- DTT Dansk Teologisk Tidsskrift, København.
- EA Enchiridion Asceticum, ed. por M. J. Rouet de Journel y J. Dutilleul. 4.s ed. Barcelona, 1947.
- EB Estudios Bíblicos, Madrid.
- EBrit Encyclopaedia Britannica, 14.* ed. Chicago, London, Toronto, 1929ss.
- EC Enciclopedia Cattolica, Roma, 1949-1954.
- ECI Estudios Clasicos, Madrid.
- ECQ Eastern Churches Quarterly, Ramsgate, 1936ss.
- EE Estudios Eclesiásticos, Madrid.
- EEBS Ἐπετνπὶς τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Ἀτене.
- EH Enchiridion Fontium Historiae Ecclesiasticae Antiquae, ed. por C. Kirch; 6.* ed. por L. Ueding. Barcelona, 1947.
- EHPR Études d'Histoire et de Philosophie Religieuse
- EHR English Historical Review, London, 1886ss.

EIBMBOR	Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
EJb	Eranos Jahrbuch, Zürich.
EL	Ephemerides Liturgicae, Roma, 1887ss.
EM	Estudios Marianos, Madrid.
EO	Echos d'Orient, Paris.
Eos	Eos. Commentarii Societatis Philologicae polonorum, Lwow, 1894ss.
EP	Enchiridion Patristicum, ed. por M. J. Rouet de Journel, 18.a ed. Friburgo de Br., 1953.
EPhM	Ephemerides Mariologicae, Madrid.
ErJB	Eranos Jahrbuch, Zürich.
Et	Études, Paris, 1856ss (hasta 1896: Études religieuses).
EtByz	Études Byzantines, Paris, 1943-1945.
EtC	Études Classiques, Namur.
ETL	Ephemerides Theologicae Lónánienses, Louvain, 1924ss.
ΕΕΘΣΠΘ	Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
EΦ	Εκκλησιαστικός Φάρος, Ἀλεξάνδρεια.
EThL	Ephemerides Theologicae Lovanienses, Louvain.
ES	Enchiridion Symbolorum, ed. por H. Denzinger y C. Rahner. 30. a ed. Friburgo de Br., 1955.
ExpT	The Expository Times, Edinburgh, 1898ss.
FC	The Fathers of the Church, ed. por R. J. Deferrari, New York, 1947ss.
FF	Forschungen und Fortschritt, Berlín, 1925ss.
FKDG	Forschungen zur Kirchen-und Dogmengeschichte, Göttingen, 1953ss.
FLDG	Forschungen zur christliche Literatur und Dogmengeschichte, Paderborn.
Folia	Folia Studies in the Christian Perpetuation of the Classics, New York, 1947ss.
FuPat	Fuentes Patristicas, Madrid, 1994.
FP	Florilegium Patristicum, Bonn.
FRL	Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testamentes, Göttingen.

- FS Franciscan Studies, St. Bonaventure (N.Y.), N. S., 1941ss.
- FThST Freiburger theologische Studien, Freiburg de Br., 1910ss.
- FZPT Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie, Freiburg.
- Gab Abhandlungen der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen.
- GB Glasul Bisericii, București.
- GCS Die Griechischen Christlichen Schriftsteller, Berlin.
- GDA Godisnik na Duchovna Akademia, Sofia.
- GGA Göttingische Gelehrte Anzeigen, Göttingen.
- Gior Fil Giornale Italiano di Filologia, Napoli.
- Gno Gnomon. Kritische Zeitschrift für die gesamte Altertums wissenschaft, München, 1925ss.
- Greg Gregorianum, Roma.
- GTT Gereformeerd Theologisch Tijdschrift, Aalten.
- HA Handes Amsorya, Monatsschrift für Armenische Philologie, Wien.
- HAPhG Heidelberger Abhandlungen zur Philosophie und ihrer Geschichte. Heidelberg.
- Hermathena Hermathena. A Series of Papers on Literature, Science and Philosophy, Dublin-London, 1874ss.
- Hermes Hermes. Zeitschrift für klassische Philologie, Berlin, 1866ss.
- HispS Hispania Sacra, Madrid Barcelona.
- E. Hennecke-W. Schneemelcher, Neutestamentliche Apokryphen in deutsche Übersetzung, 3. völlig neubearbeitete Auflage, I-II, Tübingen, 1959, 1964.
- HJ The Hibbert Journal, London, 1902ss.
- HJG Historisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft, München-Köln.
- HS Harvard Studies and Notes in phil. and lit., Cambridge (Mass.).
- HSCP Harvard Studies in Classical Philology, Cambridge (Mass.).
- HThR The Harvard Theological Review, Cambridge (Mass.).
- HTS Harvard Theological Studies, Cambridge (Mass.).
- HVS Historische Vierteljahrsschrift, Leipzig, 1898-1937.

HZ	Historische Zeitschrift, München-Berlin, 1859ss.
IER	The Irish Ecclesiastical Record, Dublin, 1864ss.
IKZ	Internationale Kirchliche Zeitschrift, Berna.
Isis	Isis. Quarterly Organ of the History of Science Society, Bruges-Cambridge (Mass.), 1913ss.
ITQ	The Irish Theological Quarterly, Dublin, 1864ss.
î.Hr.	înainte de Hristos.
JA	Journal Asiatique, Paris.
JAC	Jahrbuch für Antike und Christentum, Münster.
James	M. R. James, The Apocryphal New Testament, Oxford, 1924.
JbAC	Jahrbuch für Antike und Christentum, Münster.
JBL	Journal of Biblical Literature, New Haven.
JDAI	Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts, Berlin, 1886ss.
JEH	The Journal of Ecclesiastical History, London.
JHS	Journal of Hellenic Studies, London, 1880ss.
JL	Jahrbuch für Liturgiewissenschaft, Münster, 1921-1941.
JLH	Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie, Kassel, 1955ss.
JNES	Journal of Near Eastern Studies, Chicago, 1942ss.
JOBG	Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft, Viena, 1951ss.
JQR	Jewish Quarterly Review, Philadelphia, 1888ss.
JR	The Journal of Religion, Chicago.
JRH	The Journal of Religious History, Sydney.
JRS	Journal of Roman Studies, London.
JS	Journal des Savants, Paris.
JSTOR	Journal of the Society of Oriental Research, Chicago, 1917-1932.
JThS	Journal of Theological Studies, Oxford-London.
ΚΔ	Καὶνὴ Διαθήκη.
KA	Kyrka Historisk Opskrift, Stockholm.
KAV	Kommentar zu den apostolischen Vätern, Göttingen, 1993.
KGA	Kirchengeschichtl. Abhandl., ed. M. Sdrulek, Breslau, 1902-1912.

- KT Kleine Texte für Vorlesungen und Übungen, ed. Por H. Lietzmann, Berlin, 1903ss.
- KIT Kleine Texte für Vorlesungen und Übungen, Begründet von H. Lietzmann.
- Krüger- Ruhbach, G. Krüger-G. Ruhbach, Ausgewählte Märtyrerakten, Tübingen⁴ 1965.
- LACL Lexikon der antiken christlichen Literatur, Siegm. Döpp und Wilhelm Geerlings unter Mitarbeit von Peter Bruns, Georg Röwekamp und Matthias Skeb OSB, 2. Auflage, Herder, Freiburg/Basel/Wien.
- Latmos Latomus Revue des études latines, Bruxelles.
- LCC Library of Christian Classics, ed. por J. Baillie, J. T. McNeill, H. P. van Dusen. London-Philadelphia, 1953ss.
- LCL Loeb Classical Library, London-New York.
- LF Liturgie Geschichtliche Forschungen, Münster, 1918ss.
- LFC Library of the Fathers of the Holy Catholic Church, ed. por E. B. Pusey, J. Keble e J. H. Newman, Oxford, 1838-1888.
- LJ Liturgisches Jahrbuch, Münster, 1951ss.
- LNPF A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church, ed. por Ph. Schaff e H. Wace, Buffalo-New York, 1886-1900.
- LQ LA Liturgie Geschichtliche Quellen, Münster, 1918ss.
- LQF Liturgie Geschichtliche Quellen und Forschungen, Münster in Westfalen.
- LThK Lexikon für Theologie und Kirche, Freiburg, 1930-1938.
- LThK² Lexikon für Theologie und Kirche 2.a ed. Freiburg im Br., 1957ss.
- LThPh Laval Théologique et Philosophique, Québec.
- LZ Liturgische Zeitschrift.
- LZB Literarisches Zentralblatt, Leipzig.
- MA Revista Mitropolia Ardealului, Sibiu.
- MAH Mélanges d'Archéologie et d'histoire, Paris-Roma, 1881ss.
- MB Revista Mitropolia Banatului, Timișoara.
- MMS Revista Mitropolia Moldovei și Sucevei, Iași.

MO	Revista Mitropolia Olteniei, Craiova.
MBTh	Münsterische Beiträge zur Theologie, Münster, 1923ss.
MC	Monumenta Christiana, Bibliotheek van Christelijke Klassieken, Utrecht de Bruxelles, 1948ss.
MD	La Maison-Dieu, Paris, 1945ss.
MDAI	Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Römische Abteilung, Heidelberg.
MG	Migne, Patrologia Graeca.
MGH	Monumenta Germaniae Historica, Hannover Berlin, 1826ss.
MGWJ	Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums, Breslau 1851ss.
ML	Migne, Patrologia Latina.
Mn	Mnemosyne, Bibliotheca philologica Batavorum, Leiden-Leipzig.
Mnem	Mnemosyne, Leyden.
MS	Mediaeval Studies, Toronto, 1939ss.
MSCA	Miscellanea Agostiniana, Roma, 1931.
MSCI	Miscellanea Isidoriana, Roma, 1935.
MSLC	Miscellanea di Studi di Letteratura Cristiana Antica, Catania.
MSR	Mélanges de Science Religieuse, Lille, 1944ss.
MStHTh	Münchener Studien zur historischen Theologie, München, 1921-1937.
MTS	Münchener theologische Studien, München, 1950ss.
MTZ	Münchener Theologische Zeitschrift, München.
Mu	Le Muséon, Louvain.
Musurillo	The Acts... H. Musurillo, The Acts of the Christian Martyrs, Oxford, 1972.
N Did	Nuovo Didaskaleion, Catania.
NA	Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, Hannover, 1876-1936.
NADG	Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, Hannover.
NAKG	Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis, Haag.
NC	La Nouvelle Clio, Bruxelles, 1947ss.

ND	Nuovo Didaskaleion, Catania, 1947ss.
NDid	Nuovo Didaskaleion, Catania.
ΝΣ	Νέα Σιών, Ἱεροσολύμων.
N.F.	Neue Folge.
NGWG	Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen.
NJKA	Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, Leipzig.
Nov	Test Novum Testamentum, Leiden.
NRTh	Nouvelle Revue Théologique, Tournai.
N.S.	Nueva serie, Nouvelle Série, New Series.
NSch	New Scholasticism, Washington, 1927ss.
NKZ	Neue kirchliche Zeitschrift, Erlangen-Leipzig, 1890ss.
NTA	Neutestamentliche Abhandlungen, Münster, 1909ss.
NTT	Nieuw Theologisch Tijdschrift, Haarlem.
NTS	New Testament Studies, Cambridge.
NZSTh	Neue Zeitschrift für systematische Theologie, Berlin.
ÖAKR	Österreichisches Archiv für Kirchenrecht, Wien.
OC	Oriens Christianus, Leipzig-Wiesbaden.
OCh	Orientalia Christiana, Roma, 1923-1934.
OChA	Orientalia Christiana Analecta, Roma, 1939.
OCP	Orientalia Christiana Periodica, Roma.
ODB	The Oxford Dictionary of Byzantium, Oxford.
ODCC	The Oxford Dictionary of the Christian Church, London, 2th édition
OLP	Orientalia Lovaniensia, Louvain.
OLZ	Orientalistische Literaturzeitung, Leipzig.
Or	Orientalia, Commentari periodici Pont. Instituti Bibl. Roma, 1920ss.
Orph	Orpheus. Rivista di umanità classica e cristiana, Catania.
OrSy	L'Orient Syrien, Paris.
OstKSt	Ostkirchliche Studien, Würzburg.
Ort	Ortodoxia, București.
OT	Revista Orizonturi Teologice, Oradea.
ΠΔ	Παλαιά Διαθήκη.

PB	Pastor Bonus, Tréveris, 1889ss.
PC	Páraula Cristiana, Barcelona.
PG	J. P. Migne, Patrologia Graeca.
Phil	Philologus. Zeitschrift für das klassische Altertum, Leipzig-Wiesbaden, 1946ss.
PhJ	Philosophisches Jahrbuch der Görres Gesellschaft, Fulda, 1888ss.
PhW	Philologische Wochenschrift, Leipzig.
PL	J. P. Migne, Patrologia Latina.
PO	Patrologia Orientalis, Paris.
PP	La Parola del Passato, Rivista di studi classici, Napoli, 1946ss.
PrOChr	Le Proche-Orient Chrétien, Jerusalén, 1951ss.
PS	Patrologia Syriaca, ed. R.Graffin, Paris, 3 vol.
PSB	Colecția Părinți și Scriitori Bisericești, București.
PSt	Patristic Studies, ed. por R. Deferrari, Washington (D.C.), 1922ss.
PThR	Princeton Theological Review, Princeton.
Πτρ.-Διδ.	Πατήρ-Διδάσκαλος (Πατέρες-Διδάσκαλοι).
PWK	Pauly-Wissowa-Kroll, Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart, 1839-1980.
QLP	Questions Liturgiques et Paroissiales, Louvain, 1918ss.
RABM	Revista de Archivos, Bibliotecas-Museos, Madrid.
RAC	Rivista di Archeologia Cristiana, Roma, 1924ss.
RACH	Reallexikon für Antike und Christentum, Stuttgart.
RAL	Rendiconti della Reale Accademia Nazionale dei Lincei, Classe di scienze morali, storiche e filologiche, Roma.
RAM	Revue d'Ascétique et de Mystique, Toulouse.
Rap	Revue Apologétique, Paris, 1905-1940.
RB	Revue Bénédictine, Maredsous.
Rb	Revue Biblique, Paris.
RBibl	Revue Biblique, Paris, 1891ss, Nueva Serie: 1904ss.
RBPh	Revue Belge de Philologie et d'Histoire, Bruxelles.
RC	Revue Critique d'Histoire et de Littérature, Paris.

RCC	Revue des Cours et Conférences, Paris.
RCCM	Rivista di Cultura Classica e Mediaevale, Roma.
RD	Revue Historique de Droit Français et Étranger, Paris, Siret.
RDC	Revue de Droit Canonique, Strasbourg, 1951ss.
RE	Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche, fondată por J. J. Herzog, 3.* ed. a cura di A. Hauck, Leipzig, 1896-1913.
REA	Revue des Études Arméniennes, Paris.
REAN	Revue des Études Anciennes, Bordeaux, 1899ss.
REAug	Revue des Études Augustiniennes, Paris.
REB	Revue des Études Byzantines, Paris, 1946ss.
REG	Revue des Études Grecques, Paris.
REL	Revue des Études Latins, Paris.
RelC	Religión y Cultura, Madrid.
Religio	Religio, ed. E. Buonaiuti, Roma, 1925-1939.
RET	Revista espanola de Teologia, Madrid.
RevR	Review of Religion, New York.
RF	Razón y Fe, Madrid, 1901ss.
RFE	Revista de Filología Española, Madrid.
RFIC	Rivista di Filologia e Istruzione Classica, Torino.
RFN	Rivista di Filosofia Neoscolastica, Milano, 1909ss.
RGG'	Religion in Geschichte und Gegenwart. 2.s ed. ed. H. Gunkel-L. Zscharnack, Tübingen, 1927-1932.
RGG''	Religion in Geschichte und Gegenwart. 3.4 ed. por K. Gallig, Tübingen, 1957ss.
RGH	Revue des Questions Historiques, Paris, 1866ss.
RH	Revue Historique, Paris, 1867ss.
RHE	Revue d'Histoire Ecclésiastique, Louvain.
RHEF	Revue d'Histoire de l'Église de France, Paris, 1910ss.
RHL	Revue d'Histoire et de Littérature religieuse, Paris.
RhM	Rheinisches Museum für Philologie, Frankfurt a. M.
RHPR	Revue d'Histoire et de Philosophie Religieuse, Strasbourg.
RHR	Revue de l'Histoire des Religions, Paris.
RHSpir	Revue d'Histoire de la Spiritualité, Paris.

RHT	Revue d'Histoire de Textes, Paris.
RILSL	Rendiconti. del R. Istituto Lombardo di Scienze e Lettere, Classe di Lettere e Scienze Morali e Storici, Milano.
RiStCl	Rivista di Studi Classici, Torino.
RLM	Revue Liturgique et Monastique, Maredsous.
RML	Revue du Moyen-âge Latin, Lión-Strasbourg, 1945ss.
ROC	Revue de l'Orient Chrétien, Paris.
ROL	Revue de l'Orient Latin, París, 1893ss.
RPh	Revue de Philologie, de Littérature et d'Histoire anciennes, Paris.
RQ	Römische Quartalschrift, Freiburg i. Br.
RQH	Revue des questions historiques, Paris.
RQU	Revue de Qumran, Paris.
RR	Ricerche Religiose, Roma, 1925ss.
RSCI	Rivista di Storia della Chiesa in Italia, Roma.
RSFR	Rivista di Studi Filosofici e Religiosi, Roma.
RSH	Revue de Synthèse Historique, París.
RSLR	Rivista di Storia e Letteratura Religiosa, Firenze.
RSO	Rivista degli Studi Orientali, Roma, 1908ss.
RSPT	Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques, Paris, 1907ss.
RSR	Recherches de Science Religieuse, Paris.
RStR	Ricerche di Storia Religiosa, Roma, 1954ss.
RSO	Rivista degli Studi Orientali, Roma.
RSRUS	Revue des Sciences Religieuses, Strasbourg-Paris.
RT	Revista Teologică, Sibiu.
RT	Revue Thomiste, Paris, 1893ss.
RTAM	Recherches de Théologie Ancienne et Médiévale, Louvain.
RThPh	Revue de Théologie et de Philosophie, Lausanne.
RTP	Revue de Theologie et Philosophie, Lausanne, 1868ss.
RTr	Rivista Trimestrale di Studi Filosofici e Religiosi, Perugia.
RUO	Revue de l'Université d'Ottawa.
SA	Studia Anselmiana, Roma, 1933ss.

SAB	Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse, Berlin, 1882ss.
SAH	Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse, Heidelberg, 1910ss.
SAM	Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse, Monaco, 1871ss.
SAW	Sitzungsberichte der Wiener Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse, Viena, 1847ss.
SbB	Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist, Klasse, Berlin.
SC	Scuola Cattolica, Milan, 1873ss.
SCA	Studies in Christian Antiquity, ed. por J. Quasten. Washington D.C., 1941ss.
SCh	Sources Chrétiennes, Paris-Lyon.
Schol	Scholastik, Freiburg Eupen.
SCO	Studi Classici e Orientali, Pisa.
SD	Studies and Documents, ed. por K. Lake iS. Lake. London-Philadelphia.
SEJG	Sacris Erudiri. Jaarboek voor Godsdienstwetenschappen Steenbrugge, St. Pietersabdij.
SIF	Studi Italiani di Filologia Classica, Firenze.
SJMS	Speculum. Journal of Medieval Studies, Cambridge (Mass.), 1926ss.
SJTh	Scottish Journal of Theology, Edinburgh.
SKGG	Schriften der Königsberger Gelehrtenegesellschaft.
SM	Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens und seiner Zweige, München.
SMITH-WACE	Dictionary of Christian Biography, W. Smith and H. Wace, 4 vol., London.
SMSR	Studi e Materiali di Storia delle Religioni, Bologna.
SO	Symbolae Osloenses, Oslo, 1920ss.
So	Sophia, Milano
SP	Studia Patristica (TU), Berlin, 1957ss.
SPCK	Society for Promoting Christian Knowledge, London.

SPM	Stromata Patristica et Mediaevalia, ed. por C. Mohrmann y J. Quasten. Utrecht, 1950ss.
SQ	Sammlung ausgewählter Quellenschriften zur Kirchen und Dogmengeschichte, Tübingen.
SSL	Spicilegium Sacrum Lovaniense, Louvain, 1922ss.
ST	Revista Studii Teologice, București.
ST	Studi e Testi. Pubblicazioni della Biblioteca Vaticana, Roma, 1900ss.
StBN	Studi Bizantini e Neoellenici, Roma, 1947ss.
STC	Revista Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Catholica, Cluj-Napoca.
STCL	Revista Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Catholica Latina, Cluj-Napoca.
STc	Studia Catholica, Nijmegen.
StG	Studia Catholica. Roermond y Nimega, 1924ss.
STGCV	Revista Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Graeco Catholica Varadiensis, Oradea.
StGKA	Studien zur Geschichte und Kultur des Altertums, Paderborn.
STO	Revista Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Orthodoxa, Cluj-Napoca.
StMon	Studia monastica, Abadia de Montserrat, Barcelona.
StPad	Studia Patavina, Padova.
StP	Studia Patavina, Padova, 1954ss.
STRT	Revista Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Reformata Transylvanica, Cluj-Napoca.
ΘHE	Θρησκευτική καὶ Ἠθική Εγκυκλοπαίδεια, Ἀθήνα.
TEDJ	Teologie și Educație la Dunărea de Jos, Galați.
Teol	Revista Teologia, Arad.
THBL	Theologische Blätter, Leipzig, 1922ss.
THGL	Theologie und Glaube, Paderborn, 1909ss.
THJ	Theologische Jahrbücher, Leipzig, 1842.
THLB	Theologisches Literaturblatt, Leipzig, 1880ss.
ThLZ	Theologische Literaturzeitung, Leipzig-Berlin.

ThPh	Theologie und Philosophie, Freiburg in Br.
ThR	Theologische Revue, Münster im Westfalen.
ThRu	Theologische Rundschau, Tübingen.
ThQ	Theologische Quartalschrift, Stuttgart-Tübingen.
ThStK	Theologische Studien und Kritiken, Gotha.
ThZ	Theologische Zeitschrift, Basel.
TJHC	Theology Journal of Historic Christianity, London.
TP	Transactions and Proceedings of the American Philological Association, Lancaster, Pa.
Tr	Traditio, New York.
TR	Periodicul Telegraful Român, Sibiu.
TrThZ	Trierer Theologische Zeitschrift, Trier.
TS	Theological Studies, Baltimore.
TSt	Texts and Studies, ed. por J. A. Robinson, Cambridge, 1891ss.
TU	Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur, Leipzig-Berlin.
TV	Revista Teologie și Viață, Iași.
TZ	Theologische Zeitschrift, Basel, 1945ss.
UTQ	University of Toronto Quarterly, Toronto.
VC	Vigiliae Christianae, Amsterdam.
VD	Verbum Domini, Roma, 1921ss.
VetChr	Vetera Christianorum, Bari.
VS	La vie spirituelle, Paris.
VV	Vizantijski Vremennik, Pietroburgo. New Serie, Moscow.
WJB	Würzburger Jahrbücher für klassische Altertumswissenschaft, 1947ss.
WS	Woodbrooke Studies, Manchester.
WSt	Wiener Studien, Zeitschrift für klassische Philologie, Wien.
WZHalle	Wissenschaftliche Zeitschrift der M. Luther-Universität Halle-Wittenberg, Halle.
WZKM	Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, Wien.
ZAM	Zeitschrift für Ascese und Mystik, Innsbruck-München.
ZAW	Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft (Giessen), Berlin, 1881ss.

ZB	Zeitschrift für Balkanologie, Wiesbaden.
ZBW	Zentralblatt für Bibliothekswesen, Leipzig, 1884ss.
ZDADL	Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur, Wiesbaden.
ZDMG	Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Wiesbaden.
ZDB	Zeitschrift des Deutschen Palästina Vereins, Leipzig, 1878 ss.
ZKG	Zeitschrift für Kirchengeschichte, Stuttgart.
ZKTh	Zeitschrift für Katholische Theologie, Innsbruck.
ZMR	Zeitschrift für Missions und Religionswissenschaft, Münster, 1928ss.
ZNW	Zeitschrift für Neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der Älteren Kirche, Giessen-Berlin.
ZPE	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bonn.
ZRGG	Zeitschrift für Religions-und Geistesgeschichte, Marburg.
ZSK	Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte Kanonistische Abteilung, Weimar, 1911ss.
ZSR	Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte Romanistische Abteilung, Weimar, 1880ss.
ZST	Zeitschrift für systematische Theologie, Gütersloh, 1923ss.
ZTK	Zeitschrift für Theologie und Kirchen, Tübingen, 1891ss.
ZWTh	Zeitschrift für wissenschaftlichen Theologie.

Lucrarea *Părinții Apostolici, primii teologi creștini* se înscrie într-o amplă direcție de cercetare a autorului, dedicată începuturilor creștinismului și fundamentelor patristicii, reprezentând o continuare firească a demersurilor sale anterioare consacrate relației dintre Imperiul Roman și evoluția Bisericii primare. Printr-o metodologie istorică, teologică și hermeneutică deopotrivă, cartea reconstituie, cu rigoare științifică și fidelitate față de izvoarele vechi, profilul teologic și spiritual al primilor teologi ai creștinismului – Părinții Apostolici.

Pr. lector univ. dr. habil. Călin Ioan Dușe adoptă o abordare interdisciplinară, integrând perspective istorice, filologice și teologice, ceea ce conferă textului o remarcabilă coerență și profunzime. Se observă o preocupare constantă pentru relația dintre teologia doctrinară și viața spirituală, dar și o clară intenție pedagogică. Lucrarea oferă o bază solidă pentru cei interesați de începuturile creștinismului, constituind, totodată, un instrument didactic și de cercetare deosebit de util.

Structura clară, aparatul critic consistent și bibliografia amplă – care cuprinde surse în limbile română, latină, greacă, italiană, franceză, germană, engleză – fac din acest volum un instrument de studiu util nu doar teologilor, ci și istoricilor religiilor, filologilor și tuturor celor interesați de perioada primară a creștinismului. Problematika abordată de autor se integrează în domeniul patristicii, oprindu-se sistematic asupra literaturii creștine a primelor secole, adică asupra Părinților Apostolici. Subiectul este clasic în tratatele de teologie contemporane dedicate primelor scrieri ale literaturii creștine și, în același timp, face o actualizare a datelor absolut necesară în teologia contemporană. Spre deosebire de majoritatea lucrărilor similare, autorii creștini sunt situați în contextul istoric al timpului, acordându-se atenție la detaliile istorice și la contextul geo-politic, cultural și social în care se concretizează redactarea scrierilor cu conținut teologic.

Cartea se distinge prin rigoare științifică, echilibru hermeneutic și claritate a expunerii. Ea contribuie în mod semnificativ la literatura teologică românească, fiind una dintre puținele sinteze recente dedicate integral Părinților Apostolici. Prin stilul sobru și clar, prin rigoarea științifică și prin contribuția la valorificarea teologică a surselor patristice, lucrarea *Părinții Apostolici, primii teologi creștini* se distinge ca o lucrare de referință pentru teologia românească contemporană. Ea continuă în mod coerent demersul autorului de a oferi o perspectivă sistematică asupra epocii formativ-apostolice și asupra fundamentelor spirituale ale Bisericii primare.

Pr. prof. univ. dr. habil. Alexandru BUZALIC
Conf. univ. dr. Marius TELEA

